

מְשֵׁבֵר גָּדוֹל לְאַסְטְרָטֶגְיָה הַמּוֹבִילָה לְשִׁינוּי יְסוּדֵי בְּמִזְרַח הַתִּיכוֹן

written by אל"מ במיל' פרופ' גבי סיבוני | 16.12.2024

מתקפת ה-7 באוקטובר הייתה מהלומה אכזרית וכואבת שטלטלה את תחושת הביטחון של הציבור בישראל ואת האמון בהסדרים יציבים עם הפלסטינים, והעצימה את תחושת האיום ממערכת אזורית עוינת, נחושה ומחומשת המובלת על ידי איראן ושלוחיה. אולם המתקפה יצרה גם הזדמנות מרחיקת לכת לישראל, הזדמנות לשינוי יסודי במזרח התיכון שעיקרו פגיעה קשה בציר השיעי ואפשרות לעיצוב ארכיטקטורה אזורית חדשה יחד עם ערב הסעודית כציר נגדי לציר האיראני, שיתרום להחלשה שלו.

המדיניות של ישראל עד למתקפת ה-7 באוקטובר נשענה על היגיון של התאמות בתוך המערכת האזורית הקיימת באמצעות הכלת איום החמאס ושאר הפלגים בעזה, כמו גם הכלת האיום של חיזבאללה מלבנון, בהתבסס על ההנחה שניתן גם להרתיע את שתיהן. עיקר הקשב והמאמץ התמקד בבניית יכולת סיכול האיום הגרעיני האיראני, שנתפס כאיום קיומי על מדינת ישראל.

אומנם מאז מלחמת לבנון השנייה השקיעה ישראל מאמץ רב בפיתוח יכולות מודיעיניות ומבצעיות מול חיזבאללה, אך המאמץ האסטרטגי העיקרי נותר ממוקד באיראן. זאת למרות ההבנה שאיראן משקיעה בהתעצמות שליחיה בעזה, ובעיקר בלבנון, לטובת שתי מטרות עיקריות: הראשונה כתעודת ביטוח להגנת תוכנית הגרעין שלה, והשנייה כמרכיב חיוני בתוכנית האיראנית להשמדת ישראל באמצעות טבעת האש שבנתה כדי להקיף את מדינת ישראל להפעלה ביום פקודה.

תפיסה זו התבססה והעמיקה במהלך כעשור וחצי תחת כל ממשלות ישראל שכיהנו. לא הייתה יוזמה למתקפה מקדימה שמטרתה פגיעה בתהליכי בניין הכוח וההכנות למתקפה של חיזבאללה בלבנון ושל חמאס בעזה, זאת בהעדר לגיטימציה מבית ומחוץ. כך גם נדחו הזדמנויות לסיכול הנהגת חמאס ברצועת עזה, וכך גם היה כאשר ישראל העדיפה שלא להתעמת עם חיזבאללה לאחר חדירת חוליית מחבלים להר דב, [1] שליחת כלי טיס בלתי מאוישים לעבר אסדת כריש, [2] שיגור מחבל עם מטען כלימגור קטלני לאזור מגידו והפרובוקציה של הקמת האוהל מעבר לקו הגבול. [3]

על אלה נוספה הקונספציה שהניחה שחמאס מורתע ושהוא שואף לתהליך התמסדות ברצועת עזה כריבון. ההערכה הייתה שסינואר מבכר פיתוח כלכלי ושיפור המציאות ההומניטרית, ולכן ניתן גם להרתיעו ובמקביל לספק לו תמריצים כספיים וכלכליים. סביר להניח שיהירות וזלזול ביכולות חמאס וחוסר הבנה של היבטים תרבותיים, דתיים ואידאולוגיים של הארגון סייעו להתבססות הקונספציה הזו והמדיניות שנגזרה ממנה.

למעשה, הממסד הביטחוני והדרג המדיני אימצו את ההיגיון של אסטרטגיית ההכלה מול עזה ולבנון. תפיסת המב"מ הצליחה לפגוע בהתבססות איראן בסוריה יחד עם פגיעה בניסיונות חיזבאללה להתבסס ברמת הגולן הסורית, וסיכול חלקי של מאמצי ההתעצמות של חיזבאללה בסיוע איראני מאדמת סוריה. אולם ישראל נמנעה מלפעול בלבנון עצמה. למעשה ישראל אימצה, הלכה למעשה, את המשוואות האסטרטגיות שעיצבו חמאס וחיזבאללה.

מתקפת ה-7 באוקטובר ערערה באחת מוסכמות יסוד והובילה את הדרג המדיני לתובנה בדבר ההכרח שבניצול ההזדמנות שכפתה המתקפה ולהוביל לשינוי פרדיגמטי, שמהותו היא שינוי יסודי של המערכת האסטרטגית במזרח התיכון. מטרות המלחמה מול עזה, ובהמשך מול לבנון, חרגו במשמעותן מההקשרים המוגבלים או המתוחמים לזירות המערכה.

אף שהאסטרטגיה לא נוסחה באופן גלוי לציבור, הרי שמתוך המעשה ניתן היה לזהות את ההעדפה האסטרטגית הנגלית ואת הכיוון שאליו מדינת ישראל מבקשת להוביל. התכלית הייתה, ועודנה, להוביל לשינוי יסודי של המערכת האזורית כולה על ידי פגיעה והחלשה של ציר ההתנגדות שמובילה איראן, וזאת באמצעות פעולה בשני ערוצים מקבילים ² צבאי ומדיני. הערוץ הראשון הוא פגיעה באמצעות הפעלת כוח ישירות מול השליחים האיראניים. תחילה מול חמאס והג'יהאד האסלאמי הפלסטיני בעזה, עד להשמדת עיקר היכולות הצבאיות שלו, ובהמשך פגיעה קשה בחיזבאללה, שהיווה את אבן הראשה בציר ההתנגדות האיראני. פגיעה זו בשליחים העיקריים של איראן, לצד הפגיעה באיראן עצמה וחשיפת חולשותיה הבולטות בהגנה ובהתקפה, הותירו את איראן חשופה לנחת זרועה של ישראל. ערוץ הפעולה השני הוא הערוץ המדיני, שעיקרו המאמץ לעיצוב ארכיטקטורה אזורית חדשה, באמצעות ביסוס הסכמי אברהם והרחבתם בתהליך הנורמליזציה עם ערב הסעודית, כציר נגדי לציר האיראני, שיוכל להמשיך להחלישו, ובעיקר לרסנו.

אסטרטגיה איננה תמיד תולדה של תכנון מפורט ומימוש התכנון בפועל. אין מדובר בתהליך "הנדסי" סכמתי ומכאני. אסטרטגיה מתהווה ומתפתחת על בסיס תהליכי למידה מתמשכים, זיהוי הזדמנויות ומינופן ופעולה תוך חיכוך עם האויב והמציאות. הינה כי כן, גם אם בתחילת המערכה לא ניתן היה להגדיר לציבור את האסטרטגיה באופן מפורש, הרי שתצפית על סדרת הפעולות של ישראל מאפשרת לזהות אותה. האסטרטגיה נוסחה ככזו, עדיין באופן עמום, בשלבים מאוחרים יותר של המלחמה ובאופן הרבה יותר חד וממוקד מאז החלה בחודש ספטמבר 2023 סדרת המהלומות שהנחית צה"ל על חיזבאללה. נדמה שכשראש הממשלה נתניהו השתמש במושג "ניצחון מוחלט" הוא כיוון לתכלית האסטרטגית, שמהותה שינוי המערכת הקיימת באמצעות החלשה משמעותית של איראן והציר שהובילה.

בחוכמה שבדיעבד ניתן היה אולי לפעול למימוש מהיר יותר של האסטרטגיה. היו שיבושים שנכפו על ישראל גם מצד ארה"ב וגם מבית, בין אם בשל חילוקי דעות ומשבר אמון בין הדרג המדיני לדרג הצבאי ובין אם בשל לחצים פוליטיים. ייתכן שניתן היה לממש את האסטרטגיה באופן מהיר יותר באמצעות בידוד מוקדם יותר של רצועת עזה מגבול מצרים לאורך ציר

פילדלפי, וזאת במקביל לפעולת צה"ל בצפון הרצועה. כך גם בכל הקשור לפגיעה ביכולת השלטונית של חמאס ברצועה, תוך הימנעות מפגיעה ביכולת חמאס לעשות שימוש בסיוע ההומניטרי והימנעות מלהטיל ממשל צבאי חלקי וזמני במרחבים מסוימים ברצועה.

אלא שבמבט רטרוספקטיבי ומתכלל אפשר בהחלט להצביע על אסטרטגיה ישראלית שאכן הובילה לשינוי של המערכת האזורית באמצעות פגיעה קשה באיראן ובציר ההתנגדות, ששיאה בהתמוטטות משטר אסד בסוריה, ובניצול הזדמנות מרשים של ישראל ² השמדת הצבא הסורי, השתלטות על מרחב החיץ ושטחים חיוניים, והעברת מסרים לאוכלוסייה המקומית בדרום סוריה.

מאמץ איראני בן למעלה משני עשורים בהשקעה כספית עצומה ובמאמץ תכנוני, מודיעיני וצבאי ירד לטמיון, אל תהום הנשייה. איראן קולפה מיכולותיה ונחשפה כפגיעה ומוכה. הדרך לאיראן פתוחה כעת לפגיעה בתכנית הגרעין האיראנית ואף לפעולה שעשויה להוביל לערעור יציבות משטר האייתולות במדינה.

תהליך הלמידה שעברה ישראל מאז ה-7 באוקטובר הוביל לתגובה מהירה אל מול המציאות. הפעלת הכוח נגד ציר ההתנגדות שבעקבותיה יגיע המהלך המדיני לבניית ארכיטקטורה אזורית חדשה מסמנים הישג חסר תקדים של מדינת ישראל, שביססה את מעמדה כמעצמה אזורית חשובה במזרח התיכון ומכאן את נכסיותה עבור ארה"ב, מדינות המערב והמדינות הסוניות הפרגמטיות במרחב.

[1] הפיגוע בהר דב: בצה"ל החליטו שלא להרוג את המחבלים, הקול היהודי, 28.7.2020.

[2] יואב זיתון וליעד אוסמו, צה"ל יירט 3 כטב"מים של חיזבאללה בדרך לאסדת גז, לראשונה גם עם טילים מסטי"ל, YNET, 2.7.2022.

[3] איתמר אייכנר, יואב זיתון ויאיר קראוס, אוהלי חיזבאללה כבר חודשיים על הקרקע: צה"ל במגעים חשאיים מול לבנון, בישראל הציבו דד-ליין, YNET, 30.6.2023.

הדעות המובעות בפרסומי מכון משגב הן על דעת המחברים בלבד.